

AJANKOHTAISIA TUTKIMUSKYSYMYKSIÄ

PETRI KARONEN – JUHA-ANTTI
LAMBERG – JARI OJALA

Yritykset muuttuvat – muuttuuko historiantutkimus?

Yrityshistorioista yrityksen talous- historiaksi

Suomalainen historiantutkimus ei ole vielä vastannut yritystoiminnan merkityksen kasvuun yhteiskunnassa. Yritysten ja yritystoiminnan historiaa tutkii joukko tutkijoita taivoillaan, ilman yhteistä nimittäjää. Voisiko yritystoimintaa käsittelevä historiantutkimus olla yrityksen taloustieteen tavoin yrityksen taloushistoriaa? Näin suomalainenkin yritystoiminnan historian tutkimus jäsenyisi kansainväliseen business history -lähestymistapaan.

■ Suomen talouselämässä on käynnissä rakennemuutos, johon liittyy säännöstelytalouden loppuminen, yksittäisten yhtiöiden vallan kasvu ja kansainvälistyminen. Jopa johtavat liike-elämän edustajat myöntävät, että yhteiskunta tarjoaa tällä hetkellä poikkeuksellisen hyvät puitteet tuottoisaan liiketoimintaan.¹ Kapitalistisen tuotantojärjestelmän kasvu on eräs 1800–1900-luvun keskeisimmistä historiallisista ilmiöistä, jota viimeaikainen nopea muutosvauhti vain korostaa.

Yritysten yhteiskunnallisen merkityksen kasvu asettaa historiantutkijoille suuren

haasteen. Historiatieteen tulisi selvittää miksi yritysten merkitys on kasvanut ja mitä tämä käytännössä tarkoittaa talouden ja yhteiskunnan toiminnalle, sekä pohtia pitkän aikavälin analyysillä, mitä yritykset oikeastaan ovat ja miten ne toimivat aikajatkumossa.

Tarkoituksemme ei ole vastata näihin kysymyksiin tässä kirjoituksessa, vaan virittää keskustelua, selvittää yrityshistorian tai paremmin yrityksen taloushistorian käsitettä sekä pohtia miksi ja miten yrityksiä pitäisi tutkia.

Markku Kuisma argumentoi 1990-luvun alussa, että yritykset ovat liian tärkeä ilmiö pelkästään taloushistorian tutkimuskohteeksi.² Kuisman puheenvuoron jälkeen historioitsijoiden mielenkiinto yrityksiin tieteellisen tutkimuksen kohteena on entisestään hiipunut: yritykset eivät ole keskeinen tutkimuskohde suomalaisessa taloushistoriasa eivätkä ylipäättään historiantutkimuksessa. Vaikka yrityshistorioita on julkaistu 1990-luvulla enemmän kuin koskaan aikaisemmin, saa analyyttistä ja kriittistä otetta hakea. Myös *Karl-Erik Michelsen* on kritisoinut useissa yhteyksissä sekä suuria juhlapäiväprojekteja että ns. perinteistä akateemista historiantutkimusta. Hän esitti vuonna 1993 yhteiskuntaa suoraan hyödyttävän

1. Ks. esim. *Casimir Ehnrooth* Helsingin Sanomissa 24.11.1999.

2. *Markku Kuisma*, Valta ja vaikutukset – yrityshistorian uusia mahdollisuuksia. Teoksessa Ahtiainen & al., *Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historiantutkimuksesta* (Juva 1990); *Markku Kuisma*, *Företags-historia som Finlands historia: utmaningar och möjligheter inom företagshistorisk forskning på 1990-talet*. *Historisk tidskrift för Finland* 77. 1992:3, 418–430.

tutkimuksen lisäämistä, jolloin myös yritysten historiaa koskeva tutkimus nousi esille. Michelsen on lisäksi painottanut lähtieteiden teorioiden käytön lisäämisen tärkeyttä. Käydyssä keskustelussa ei liene päästy konsensukseen toimintatavoista, eikä käytännön sovelluksia ole liiemmin vielä tehty.³

Kansainvälisesti yrityksen taloushistoria on omana tutkimussuuntauksenaan voimistunut 1950-luvulta lähtien. Aktiivisinta tutkimus ja opetus on ollut Yhdysvalloissa, missä business history -oppiaine voi kuulua esimerkiksi MBA-opiskelijoiden kurssi-vaatimuksiin. Tutkijat kokoontuvat vuosittain Business History Conference'n järjestämiin seminaareihin. Euroopassa yrityksen taloushistorian tutkimus on institutionalisoitunut vasta 1970-luvulta lähtien. Aktiivisinta akateemista tutkimustyötä tehdään Englannissa, Norjassa, Saksassa, Ruotsissa ja Hollannissa, joissa tutkimusyksiköiden rahoitus perustuu sekä yhteiskunnan että yksityisen sektorin tukeen. Eurooppalaiset yrityksen taloushistorian tutkijat ovat perustaneet muutama vuosi sitten European Business History Associationin (EBHA) edustamaan omaa tutkimusalaansa. EBHA:n vuotuiset konferenssit ovat olleet erittäin suosittuja – joskin niiden sisällöllinen anti on vielä toistaiseksi ollut varsin hajanainen.⁴

Parhaimmillaan yrityksen taloushistorian tutkijat ovat pystyneet osallistumaan keskusteluun oman tieteenalansa ulkopuolellakin. Tunnetuimpia ovat yhdysvaltalaiset *Alfred D. Chandler Jr.* ja *Douglass C. North*, jotka ovat pyrkineet myös teorianmuodotukseen yritysten toiminnasta. Chandler on tunnettu ennen muuta yritysstrategia-käsitteen kehittäjänä ja yritysorganisaation muotoutumisen ja merkityksen tutkijana. Chandlerin tutkimuksille on tyypillistä suuryritysten tutkiminen laajan, kvantitatiivisen analyysin keinoin. Kovin syvälle esimerkiksi yritysten sisäiseen toimintaan – ansiokkaasti esitettyjä organisaatiomuutoksia lukuun ottamatta – ei juuri mennä. Hän ei tutkimustoiminnassaan ole myöskään arvostanut kovinkaan paljon yrityksen yhteyksiä ympäröivään yhteiskuntaan.⁵ Northin institutionaalinen teoria on lähtökohtaisesti mik-

rotason työväline, vaikka sitä on yritetty käyttää myös makrotason analyyseissä – kuten North itsekin.⁶ Institutionaalinen teo-

3. *Kalle Michelsen*, Historian itsetutkiskelu. Tieteessä tapahtuu 1998/5. Keskustelusta ks. *Karl-Erik Michelsen*, Akateeminen viihdekö tärkeintä? Historiallinen Aikakauskirja 1993: 1, s. 91; *Juba Sibvola*, Historioitsijako markkinashamaaneiksi? HAik 1993: 2; *Sakari Heikkinen*, Uusi yhteinen hiilikö menneisyysinsinööreille? HAik 1993: 2; *Karl-Erik Michelsen*, Kekkosen sukupolvi, valtio, markkinavoimat. HAik 1993: 2; *Sakari Heikkinen*, Elitismiä – ja elitismiä. HAik 1993: 3. Ks. myös Lunastamaton lupaus – keskustelu ”kahdesta historiasta”. HAik 1999: 2.

4. Business history -traditiosta kansainvälisesti ks. etenkin: *T. A. B. Corley*, The entrepreneur: the central issue in business history? Teoksessa *Entrepreneurship, networks and modern business*. Toim. Jonathan Brown & Mary B. Rose (Manchester and New York 1993), s. 11–29; *M. G. Blackford*, Business enterprise in American history. Boston 1994; *John F. Wilson*, British business history, 1720–1994. Trowbridge 1995; *Jürgen Kocka*, Industrial Culture & Bourgeois Society. Business, Labor, and Bureaucracy in Modern Germany (New York 1999). *Geoffrey Jones*, Company History and Business History in the 1990s. Teoksessa *European Yearbook of Business History*, number 2. Toim. Wilfried Feldenkirchen & Terry Gourvish (Hampshire 1999). Internet-yhteydet keskeisiin business history organisaatioihin: <http://www.rdg.ac.uk/EBHA/home.html> (EBHA:n kotisivut) sekä <http://cs.muohio.edu/> (Business History Conference:n kotisivut).

5. *Chandler* kritisoi sekä historioitsijoita että taloustieteilijöitä. Hänen mukaansa moderneja yrityksiä luoneita yrittäjiä on tutkittu enemmän moraalisiin kuin analyyttisiin käsittein. Vaikka Chandler korostaakin itse tutkivansa johtajia, ennen muuta palkkajohtajia, niin silti heitä on usein vaikea erottaa rakenteiden takaa. Eräissä arvioissa todettiin evastai, että chandlerilainen yrityshistoria on historiatieteen neutronipommi: tappoi yrittäjän, mutta jätti organisaation ehjäksi. Ks. *Alfred D. Chandler Jr.*, *The Visible Hand. The Managerial Revolution in American Business* (Cambridge-London 1981, 1977), esim. s. 4, 490–491; *Richard R. John*, *Elaborations, Revisions, Dissents: Alfred D. Chandler, Jr.'s, The Visible Hand after Twenty Years*. *Business History Review* 71. Summer, 1997, s. 188. – Chandlerin tuotannosta ks. etenkin: *Alfred D. Chandler Jr.*, *Strategy and Structure: Chapters in the History of the Industrial Enterprise* (Cambridge, Mass. 1962); *Alfred D. Chandler Jr.*, *Scale and Scope. The Dynamics of Industrial Capitalism* (Cambridge M.C.): Belknap Press of Harvard University Press, 1990. – Chandlerin pohjoismaisesta kritiikistä *Business History* 1993: 2. Ks. myös esim. *Olivier Zunz*, *Making America Corporate, 1870–1920* (Chicago, London 1992, 1990).

6. *Northin* keskeisestä tuotannosta ks. *Douglass C. North & Robert Paul Thomas*, *The Rise of the Western World. A New Economic History* (London 1973); *Douglass C. North*, *Structure and Change in Economic History* (New York & London 1981); *Douglass C. North*, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance* (Cambridge & New York 1990). – Esittely Northin tuotannosta ja institutionaalisesta teoriasta teoksessa: *Juba-Antti Lamberg & Jari Ojala*, Uusi ins-

ria on erityisen suosittu Ruotsissa, missä liike-elämän ja yhteiskunnan suhde on ollut vanhastaan suosittu tutkimusaihe.⁷

Ruotsalainen tutkimustilanne sopii esimerkiksi myös siitä, kuinka tärkeää on määrittellä yrityksen taloushistorian tutkimukselliset rajat. Etenkin yritysten ja yhteiskunnan välisten suhteiden tutkiminen ajautuu helposti yleishistoriaksi, missä yritys on sivuroolissa. Yrityksen taloushistoria onkin käytännöllistä määrittellä tutkimussuuntaukseksi, jossa analyysin kohteena on yritys tai yritykset ja esimerkiksi sen yhteydet muihin organisaatioihin ja instituutioihin.

Suomalaisessa tutkimuskentässä yritystutkimukseen ovat viime aikoina näkyvimmin keskittyneet muun muassa *Jorma Abvenainen*, *Antti Kuusterä*, *Kai Hoffman* ja *Markku Kuisma*. He ovat paitsi kirjoittaneet lukuisia yrityshistorioita, myös osallistuneet aktiivisesti aiheesta käytyyn keskusteluun.⁸ Yrityksiin historiallisessa perspektiivissä keskittyneitä väitöskirjoja on *Riitta Hjerppen* "Suurimmat yritykset Suomen teollisuudessa" -tutkimuksen jälkeen julkaistu parikymmentä, ja ensimmäinen puhtaasti yrityshistoriaan keskittynyt Akatemia-projekti alkoi vuoden 1999 alussa.⁹

Tutkimustradition ohuudesta kertoo sekin, että kansainvälisesti käytettyä business history -termiä ei ole onnistuttu tyydyttävästi kääntämään. Yleisesti puhutaan vain yrityshistoriasta tai yrityshistoriallisesta tutkimuksesta – liikehistoriaakin on käytetty. Yrityshistoria ei kuitenkaan vastaa business history -käsitettä, koska yrityshistoriaksi mielletään tavallisesti yhdestä yrityksestä tehty historiikki tai tutkimus. Liikehistoria viittaa vanhentuneeseen termiin liiketaloustiede, eikä siksi voi tulla kyseeseen. Paras ratkaisu olisikin kääntää business history yrityksen taloushistoriaksi samalla tavalla kuin puhutaan yrityksen taloustieteestä.

titutionaalinen taloushistoria. Johdanto tutkimukseen (Jyväskylä 1997).

7. Ks. *Håkan Lindgren*, *Företagshistoria som vetenskap. Bevara och beforska. Festskrift till Gert Nylander den 15 april 1999*. Institutet för ekonomisk historisk forskning. Forskningsrapport nr 11. Red. *Håkan Lindgren & Ulf Olsson* (Västervik 1999).

Tällöin tutkimuksen näkökulma laajenee yritystoimintaan, sen edellytyksiin ja tuloksiin. Esimerkkinä voidaan käyttää vaikkapa vain yhtä yritystä, useita yrityksiä tai toimialaa. Tämänkaltaiset tutkimukset ovat Suomessa kuitenkin perin harvinaisia.¹⁰

Suomalaiset yrityshistoriat

Analyttistä yrityksen taloushistoriaa on Suomessa siis tehty sängen vähän. Sen sijaan yksittäisistä yrityksistä on kirjoitettu runsaasti historioita: 1950-luvun alkuun mennessä yrityshistorioiden kokonaismäärä oli noin 500.¹¹ Tämän jälkeen tahti on vain kiihtynyt: 1990-luvun loppuun mennessä yrityshistorioita oli ilmestynyt yli 2000. Vaikka tiedot perustuvat kaiken aikaa täydennettävään ja osin puutteelliseenkin¹² tietokantaan, on selvää, että 1990-luvulla yrityshistorioita on kirjoitettu enemmän kuin koskaan aikaisemmin (Taulukko 1). Tämän voi selittää paitsi painokustannusten alenemisella uuden teknologian myötä, myös yritysten kiinnostumisella omaa historiaansa kohtaan, olkoonkin, että tämä kiinnostus on useimmiten puettu yrityslahjan muotoon kirjoitettuun lyhyeen historiikkiin.

8. Keskustelusta ks. etenkin *Kuisma* 1990; 1992; *Antti Kuusterä*, *Yrityshistoriat ja taloushistoria*. Teoksessa *Historia nyt: näkemyksiä suomalaisesta historian-tutkimuksesta*. Toim. *Ahtiainen & al.* Helsinki 1990, s. 144–147; *Jorma Abvenainen*, *Yrityshistorian kirjoittaminen* (Loimaa 1994).

9. *Riitta Hjerppe*, *Suurimmat yritykset Suomen teollisuudessa 1844–1975. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk.* (Helsinki 1979). – Väitöskirjoista ks. esim. *Hoffman* 1980; *Mansner* 1981; *Kuisma* 1983; *Viljanen* 1983; *Ilmonen* 1984; *Koski* 1988; *Nurmi* 1989; *Home* 1989; *Näsi* 1990; *Ruuskanen* 1992; *Vilkuna* 1994; *Lepistö* 1994; *Vainio-Korbonen* 1994; *Heikkonen* 1995; *Herranen* 1996; *Lamberg* 1999; *Ojala* 1999; *Hentilä* 1999.

10. Ks. esim. *Hoffman* 1980; *Jorma Abvenainen*, *Suomen sahateollisuuden historia* (Porvoo 1984); *Timo Myllyntaus*, *Electrifying Finland: the transfer of a new technology into a late industrialising economy*. ETLA. Series A; 15 (Basingstoke 1991).

11. *Eino Jutikkala*, *Taloushistoria*. Teoksessa *Yhteiskuntatieteiden käsikirja*. Toim. *Heikki Waris & al.* (Keuruu 1964), s. 750.

12. Puutteita on etenkin 1950–1980-luvun ja vuoden 1999 osalta.

Taulukko 1. Suomalaiset yrityshistoriat sekä yrityksiä käsittelevät tutkimukset painovuoden mukaan n. 1870–1999

Paino- vuosi	Käsittely vuosia keski- määrin	Sivuja keski- määrin	Sivuja yhteensä	N
1870–79	50	52	52	1
1880–89	50	19	19	1
1890–99	87	63	441	7
1900–09	42	87	779	9
1910–19	21	58	5907	97
1920–29	26	56	13359	230
1930–39	31	62	18791	303
1940–49	38	72	26905	376
1950–59	53	146	16758	114
1960–69	56	137	18549	135
1970–79	62	111	19331	170
1980–89	70	147	32998	224
1990–99	69	141	57785	410
Yhteensä	50	89	211674	2077

Lähteet: Jyväskylän yliopiston historian laitoksen yrityksen taloushistorian tutkijaryhmän koostama tietokanta, joka julkaistaan lähiaikoina internetissä. Tietokannan perusaineistoa ovat olleet keräämässä fil. maist. *Helena Kaksonen* ja fil. maist. *Mika Skippari*.

Yrityshistorioita kirjoitettiin paljon jo 1920–1940-luvulla (Taulukko 1)¹³. Toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä yrityshistorioita kirjoitettiin lukumääräisesti aikaisempaa vähemmän, mutta samalla sivujen ja käsittelyvuosien lukumäärä kasvoi. Tämä viittaa laajojen historioiden yleistyminen, lyhyiden historiikkien tilalle ja rinnalle. Käsittelyvuosien määrän kasvu on luonnollisesti seurausta yritysten ikääntymisestä. Vaikka yrityshistorioita ja –historiikkeja tehtiin maailmansodan jälkeen vähemmän kuin aikaisemmin, on lukumäärä ollut kaiken aikaa kasvussa. Esimerkiksi 1980-luvulla tehtiin yrityshistorioita jo lähes kaksinkertainen määrä verrattuna 1950-lukuun ja 1990-luvulla lähes kaksinkertainen määrä verrattuna edelliseen vuosikymmeneen.

Lähes 40 prosenttia yrityshistorioista kä-

sittelee osuustoiminnallisia yrityksiä (Taulukko 2). Varhaisin mukana olevista on *Väinö Voionmaan* Tampereen osuuskauppojen historia vuodelta 1911. Lähes kaksi kolmesta vuosina 1910–1949 kirjoitetusta yrityshistoriasta käsittelee osuustoiminnallisia yrityksiä. Ensimmäiset osuustoiminnalliset liikkeet täyttivät kymmenen vuotta 1910-luvulla, jolloin niistä laadittiin jo ensimmäiset juhla- ja muistokirjat – seuraavalla vuosikymmenellä juhliittiin jo 20–25 -vuotisen taipaleen merkeissä. Osuustoiminnallisista liikkeistä laadittiin alkuvaiheessa yleensä varsin suppeita esityksiä; poikkeuksena juuri Voionmaan yli 200-sivuinen teos sekä Elannon 221-sivuinen kymmenvuotishistoria vuodelta 1915. Toisen maailmansodan jälkeen osuustoiminnallisista yrityksistä on kirjoitettu huomattavasti vähemmän kuin aikaisemmin; tosin muutamia laajoja ja tieteellisiä osuustoimintahistorioita on laadittu, kuten *Touko Perkon* SOK:n 75-vuotishistoria vuodelta 1979 ja *Kari Hokkasen* Valion 75-vuotishistoria vuodelta 1980.

Osuustoiminnallinen liiketoiminta oli siis yrityshistorioidenkin perusteella luonteenomaista 1900-luvun alkupuoliskon Suomessa. Osuustoiminta koettiin paikallisyhteisöissä keskeiseksi; omasta liiketoiminnasta ja sen keskeisistä vaikuttajista haluttiin luoda tuoreeltaan aikalaishistoriaa jälkipolville tal-

13. Taulukoissa ei ole huomioitu maataloutta eikä käsityötä, mitkä molemmat tulisi nykykriteerien mukaan ymmärtää itsenäisenä elinkeinonharjoituksena, ei kuitenkaan liiketoimintana. Taulukossa on huomioitu vain bibliografioissa ja tietokannoissa mainitut yrityshistoriat vuoteen 1999 saakka. Joukosta puuttuu yritysten sisäiseen käyttöön tehtyjä historiikkeja, painamattomia opinnäytetöitä sekä henkilöhistorioita ja muistelmia tai kaunokirjalliseen muotoon puettuja historiikkeja. Useammalla kielellä julkaistuista historioista on mukaan otettu vain yksi teos. Etenkin varhaisempaa kauppaa käsittelevät tutkimukset henkilöityvät kauppalikkeiden omistajiin; näin esimerkiksi *Victor Hovingin* Henrik Borgström -elämäkerta (1949) tai *Lars G. von Bonsdorffin* kaksiosainen tutkimus oululaisesta Gustaf Bergbomista (1977 ja 1980) puuttuvat taulukoista. Bibliografioissa on huomattavia puutteita tiedoissa yrityshistorioista; esimerkiksi Suomen Historiallisen Bibliografian (1981–1996) CD-Rom versiosta puuttuu useita, huomattaviakin, yrityshistorioita. Näin esimerkiksi vuoden 1994 osalta kyseisessä bibliografiassa on 16 yrityshistoriaa, kun kirjastojen tietokannoista poimituna samalle vuodelle löytyi 26 nimikettä.

Taulukko 2. Suomalaiset yrityshistoriat sekä yrityksiä käsittelevät tutkimukset luokiteltuna painovuoden mukaan, lukumäärä ja prosenttiosuus, n. 1870–1999

Paino- vuosi	A	A	B	B	C	C	D	D	E	E	F	F	G	G	N
	%		%		%		%		%		%		%		
1870–79	–	–	–	–	–	–	1	100	–	–	–	–	–	–	1
1880–89	–	–	–	–	–	–	1	100	–	–	–	–	–	–	1
1890–99	1	14	–	–	–	–	6	86	–	–	–	–	–	–	7
1900–09	2	22	–	–	–	–	7	78	–	–	–	–	–	–	9
1910–19	10	10	2	2	72	74	13	13	–	–	–	–	–	–	97
1920–29	54	23	14	6	155	67	6	3	1	0	–	–	–	–	230
1930–39	60	20	17	6	208	69	8	3	5	2	–	–	5	2	303
1940–49	88	23	33	9	231	61	15	4	1	0	–	–	8	2	376
1950–59	44	39	3	3	44	39	14	12	2	2	2	2	5	4	114
1960–69	47	35	8	6	19	14	18	13	32	24	8	6	3	2	135
1970–79	77	45	6	4	15	9	22	13	36	21	9	5	5	3	170
1980–89	93	42	16	7	24	11	59	26	28	13	1	0	3	1	224
1990–99	184	45	39	10	31	8	23	6	52	13	78	19	3	1	410
Yhteensä	660	32	138	7	799	38	193	9	157	8	98	5	32	2	2077

Lähteet: Ks. taulukko 1.

Luokitus:

A = Teollisuus

E = Valtion tai kuntien omistamat liikeyritykset

B = Kauppa

F = Palvelut ja liikenne (sis. myös tietoliikenteen)

C = Osuustoiminta

G = Ei tietoa

D = Pankki ja vakuutus

lennettäväksi. Sen sijaan toisen maailmansodan jälkeen osuustoiminnallisista yrityksistä kirjoitettiin koko ajan vähemmän,¹⁴ osuustoiminnallisten yritysten yhdistymisen ja aatteen hiipumisen vanavedessä. Tämän perusteella jo yrityksistä kirjoitettujen historioiden lukumäärä kertoo yleisemminkin yritystoiminnan muutoksista.

Noin kolmannes yrityshistorioista käsittelee teollisuusyrityksiä. Varhaisin tässä mukana olevista on *Paul Fagerin* Fiskarsin 250 vuotishistoria vuodelta 1899. Fiskarsin lisäksi myös Kauttuan ruukin historia *Harald Borgin* kirjoittamana vuodelta 1906 kuuluu varhaisimpiin teollisuuteen luokiteltuihin historioihin. Ensimmäinen muusta kuin ruukkiteollisuudesta tehty historia on *Elias Lodentuksen* Tampereen Pellava- ja Rautateollisuus Osakeyhtiön 50-vuotishistoria vuodelta 1908.¹⁵ Teollisuusyritysten historioiden suosio on kasvanut toisen maailmansodan jälkeen; 40–50 prosenttia yritys-

historioista käsittelee 1950–1980-luvulla teollisuusyrityksiä. Myös teollisuushistorioiden laajuus on kasvanut 1900-luvulla. Vuosidadan alussa teollisuushistorioiden sivumäärä oli yleensä 50–100 sivua, kun 1980-luvulla alle sadan sivun historiikit ovat poikkeuksia.

Teollisuus on Suomessa verrattain nuorta. Pääosa suuryrityksistä on perustettu vasta 1800-luvun lopulla tai 1900-luvun alussa. Tämän vuoksi teollisuusyritykset kasvoivat ja ikääntyivät ”historian mittoihin” vasta toisen maailmansodan jälkeen. Teollisuushistoriat ovat yleensä myös huomattavasti laajempia kuin esimerkiksi osuustoi-

14. Osin tämä tosin johtuu siitä, että osuustoiminnallisista yrityksistä on tietokannassa tietoja aikaisempaa heikommin 1950–1980-luvulta; toisaalta 1990-luvun osuus osoittaa, että osuustoiminnallisista yrityksistä on todella kirjoitettu aikaisempaa vähemmän.

15. Ks. myös *Abvenainen* 1994, s. 21.

minnalisista yrityksistä laaditut historiat. Teollisuusyrityksistä siis laaditaan historioita harvoin, mutta perusteellisesti; esimerkiksi vaikkapa *K. V. Kaukovallan* Forssan puuvillatehtaan lähes 900-sivuinen historia vuodelta 1934.

Kauppaliikkeistä on kirjoitettu sängen vähän yrityshistorioita.¹⁶ Yrityshistoriat kertovat kaupan rakenteellisesta muutoksesta Suomessa 1900-luvulla: osuustoiminnallisten kauppaliikkeiden ja muutamien keskusliikkeiden ylivallasta sekä vanhojen kaupahuoneiden merkityksen hiipumisesta vähittäiskaupassa 1900-luvun alussa.

Suomen yrityshistoriankirjoituksen alkuvaiheessa kirjoitettiin ennen muuta pankkihistorioita: varhaisimpana suomalaisena yrityshistoriana pidetään *F. J. Rabben* vuonna 1876 julkaistua ”Om Sparbanken i Helsingfors 1825–1875”.¹⁷ Pankkien ja vakuutusyhtiöiden historioita kirjoitettiin 1900-luvun alkupuolella muutamia vuosikymmenessä, mutta suhteellisesti niiden osuus kaikista yrityshistorioista laski selvästi.¹⁸ Pankkien ja vakuutusyhtiöiden historioiden suosio on kasvanut selvästi 1960-luvulta alkaen sekä lukumäärältään että suhteelliselta osuudeltaan: 1980-luvulla jo yli neljännes kaikista yrityshistorioista käsitteli pankkeja ja vakuutusyhtiöitä. Näiden historioiden suosiossa on samoja piirteitä kuin osuustoiminnallisten yritysten historioissa; paikallisista ja alueellisista pankeista ja vakuutusyhdistyksistä on kirjoitettu runsaasti, koska ne on koettu paikallisesti merkittäviksi instituutioiksi. Tämän vuoksi niissä myös korostuu aatteellisuus, parhaimpina esimerkkinä Antti Kuusterän Säästöpankkihistoria, joka on oivallisesti otsikoitu ”Aate ja raha”.

Toisen maailmansodan jälkeen valtioiden tai kuntien omistamista yrityksistä on kirjoitettu selvästi aikaisempaa useammin yrityshistorioita. Esimerkiksi valtionyrityksistä katsottiin aiheelliseksi kirjoittaa historia. Näin ilmestyivät esimerkiksi *K. J. Immosen* toimittama Valtionrautateiden satavuotishistoria 1961 ja seuraavana vuonna Valtion Pukutehtaan 40 vuotishistoria *Yrjö Salanon* kirjoittamana. Vaikka mukana olevista yrityshistorioista ainoastaan seitsemän prosenttia koski valtion tai kuntien omistamia

yhtiöitä, oli niiden suhteellinen osuus kaikista yrityshistorioista 1960–1970-luvulla jo runsas viidesosa (Taulukko 2). Tuolloin kirjoitettiin historioita muun muassa useista kuntien omistamista, 50-vuotisjuhliaan viettäneistä alueellisista energiayhtiöistä.

Palvelusektorilta tai liikenteestä on kirjoitettu suhteellisen vähän historioita. Poikkeus on 1990-luku, jolloin muun muassa laadittiin useita puhelinyhtiöiden historioita, jotka on tässä luokiteltu liikenteen piiriin. Näiden myötä liikenteen ja palvelujen osuus nousi 1990-luvulla lähes viidennekseen kaikista yrityshistorioista.

Yrityshistorioiden laatu on kirjava: mukana on sekä vaatimattomia historiikkejä että ammattilaisten kirjoittamia korkeatasoisia historioita.¹⁹ Parhaissa töissä yrityksen toiminta sidotaan analyttisellä otteella ajan historialliseen ja taloudelliseen perspektiiviin. Niistä löytyy mm. arvioita tuottavuudesta, kannattavuudesta, tuotannon määrästä ja laadusta sekä taloudellisesta tuloksesta. Lisäksi tutkimuksissa pohditaan joskus tarkemmin mm. kulttuurillisia ja aatteellisia tekijöitä (Kuusterä), henkilöiden asemaa (v. Bonsdorff), kansainvälisen talouden suhdanteiden vaikutusta (Ahvenainen) tai valtion toimintaa edellytysten luojana (Markku Kuisman Nesteen ja Outokummun historiat).

Historiaa ja taloustiedettä yritysten näkökulmasta

Yrityshistorioiden lukumäärän kasvun perusteella Suomessa on tilaus tutkimukselle, jossa yrityselämän historian tutkimukseen yhdistetään historiatieteen ja liiketaloustieteen menetelmät ja lähestymistavat. Tällä vuosikymmenellä on puhuttu ja kirjoitettu suhteellisen paljon historian tutkimuksen periaatteista. Myös historiatieteen alalla on vaadittu suurempaa panostusta yritysmaailmaa hyödyttävään tutkimukseen.

Huolenaiheena soveltavan tutkimuksen laajenemisessa on pidetty muun muassa sitä, että historioitsijoiden riippumattomuus tieteentekijöinä saattaisi heiketä. Vastaväitteeksi on – aivan oikein – todettu, että valtio maksaa monien tutkijoiden palkat, joten täysin riippumatonta tutkimus ei ole tälläkään hetkellä.

Yrityksen taloushistoriassa voidaan tehdä kunnianhimoista, relevanttia tutkimusta rahoittajasta riippumatta, jos lähtökohdaksi otetaan, että historiatieteen ja yritystalous-tieteen näkökulmat ja tutkimusotteet ovat yhdessä opastamassa tutkijaa yrityksen, toimialan tai vaikkapa johtajien toiminnan selvittämisessä. Yrityksen taloushistoriaan keskittyvän tutkimuksen keskeinen vetovoima on siinä, että yritykset voivat saada käyttökelpoista tietoa itsestään esimerkiksi strategisen suunnittelun tueksi.²⁰

Yritysstrategioiden arvostettu tutkija *Henry Mintzberg* onkin todennut, että strategisessa ajattelussa myös taaksepäin näkeminen on tärkeää – aivan kuten kaikkiin muihinkin suuntiin katsominen.²¹ Historiantutkija ymmärtää laajoja asioita pitkällä aikavälillä syvällisesti. Hänellä on tutkimuksen kautta saatua kokemusvarastoa, joka mahdollistaa asioiden suhteellistamisen. Kun asiat pirstaloituvat nykyaikana entistä pienempiin palasiin ja tiedon määrä kasvaa räjähdysmäisesti, kasvaa myös kokonaisuuksia ymmärtävien ihmisten merkitys. Ja ammattitaitoisella historiantutkijalla on tämä vaikeasti opittava ominaisuus kuin luonnostaan. Miksi tätä harvinaista lahjaa ei voisi käyttää perinteisten alojen ulkopuolella?

Kyse ei siis ole juhlakirjajulkaisuista, yrityksen aikaisempien saavutusten myytisestä käsittelystä tai vastaavasti menneisyyden virheiden osoittamisesta. Yrityksen taloushistoriaan pureutuvalla tutkimuksella yritys voi saada vahvaan empiiriseen pohjaan rakentuvan, teoreettisesti ja käsitteiltään tarkan ja monipuolisen analyysin kaikista vaiheistaan tai esimerkiksi jonkin tietyn sektorin osalta. Tällaisella tutkimuksella olisi merkitystä yrityksen tulevaisuudelle, vaikka pidettäisiinkin kiinni periaatteesta, jonka mukaan tulevaisuutta on vaikea ennustaa ja että ainakaan historioitsijan ei pidä ryhtyä minkään alan shamaaniksi.

Asialla on myös tutkijoiden ja yliopistoista valmistuvien työllistymiseen liittyvä puoli. Yritysmaailmassa ei toimi vielä riittävästi historiantutkijan koulutuksen saaneita henkilöitä, eikä yritysmaailman tarjoamia mahdollisuuksia ole muutenkaan täysin kartoitettu tai ymmärretty.²²

Tilaustutkimusten ja -opinnäytteiden teettäminen yritysten historiasta voi avata uusia työmahdollisuuksia gradun tai väitöskirjan jälkeiseen elämään. Näillä tutkijoilla on jo valmiiksi sisäistettyä ja jäsentynyttä tietoa yrityksen tai jonkun erityisen toimialan toimintamalleista ja yrityskulttuureista, joten heidän asiantuntemuksensa luulisi kiinnostavan yrityksiä uutta toimintaa kartoitettaessa ja uudistuksia suunniteltaessa.

Yrityksen taloushistorian lähtökohdat ja lähteet

Historioitsijoiden eittämätön metodologinen vahvuus verrattuna muihin yhteiskuntatieteisiin ja taloustieteisiin on alkuperäislähteiden käytön hallinta. Historiatieteelle ominainen arkistojen tuntemus ja lähdekritiikki ovat ominaisuuksia, joita tarvitaan myös yrityshistorian tutkimuksessa. Historiatieteen opiskelu antaa hyvät edellytykset ymmärtää pitkän aikavälin rakennemuutoksia. Näkemyksellisyys ja taito käyttää alkupe- räislähteitä eivät kuitenkaan sinällään anna valmiuksia muuhun kuin yritysten toiminnan ulkokohtaiseen kuvaamiseen. Ja jos pelkillä perinteisillä historian metodeilla yritetään analysoida syvällisemmin ja ymmärtää yritysten toimintaa, liikutaan vaarallisilla vesillä.

16. Osuustoiminnalliset kauppaliikkeet ovat Taulukossa 2 osuustoiminnallisten liikeyritysten joukossa.

17. *Abvenainen* 1994, 20.

18. Osuustoiminnalliset pankkiliikkeet on kirjattu Taulukossa 2 pankkiliikkeiksi.

19. Yrityshistorioiden laatua ovat arvioineet muun muassa *Abvenainen* 1994, s. 20–39 ja Kuusterä 1990, s. 144–147.

20. Ks. esim. Juha Näsi, Strategia-ajattelun taikinat ja leipurit. Teoksessa Liikkeenjohdon viisastenkirvet. Pehmokriittinen katsaus nykypäivän liikkeenjohto-oppiin (Espoo 1987), s. 76–77. Näsi korostaa, että strateginen analyysi voi antaa yritysjohdolle tärkeää tietoa uutta suunniteltaessa, mutta historiallinen analyysi voi antaa hyviä tuloksia jo aivan itsensä vuoksi. Hyvä yrityshistoria on yksi konkreettinen apuväline, joka auttaa ymmärtämään yritystä ja sen kehitystä.

21. *Henry Mintzberg*, Strategic Thinking as "Seeing". Teoksessa Arenas nykypäivän liikkeenjohto-oppiin (Helsinki 1991), s. 21–25. – Case-esimerkkinä Minzbergin yrityshistorillisesta analyysistä: *Henry Mintzberg & James A. Waters*, Tracing Strategy in an Entrepreneurial Firm. *Academy of Management Journal*, vol. 25. 1982:3, s. 465–499.

22. Ks. myös Kuusterä 1990.

Historioitsijalla on taipumus nähdä yritysten toimivan yhteiskunnassa jonkin kaikille yhteisen, vaikeasti määriteltävän sisäisen logiikan mukaan. Yrityshistorian tutkimuksessa tämä näkyy toiminnan tulkintana toissijaisten funktioiden kautta. Ajatellaan esimerkiksi, että yrityksen tehtävänä on työllistää tai edistää koko kansantalouden hyvinvointia. Nämä tehtävät ovat tietenkin tärkeitä tutkijan ja yhteiskunnan mielestä, mutta yksityisen yrityksen näkökulmasta ne ovat sekundäärisiä, koska yrityksen tärkein tehtävä on tuottaa omistajilleen voittoa. Voiton tuottaminen on pitkän tähtäimen primäärifunktio, koska muuten yrityksen toiminnan jatkaminen ei ole mielekäästä.

Toissijaisten funktioiden nostaminen yritysanalyysien pääteemaksi on tietenkin ymmärrettävää ja inhimillistä. Esimerkiksi poliittisen historian tutkijan on helppoa ajatella yrityksen sisäisten valtataisteluiden noudattavan samaa logiikkaa kuin poliittisten valtataisteluiden ja vastaavasti sosiaalishistorioitsija projisoi yrityshistorian tutkimukseen omia näkemyksiään yhteiskunnan toiminnasta. Kansantaloustieteen perusopinnot suorittanut taloushistorioitsija puolestaan näkee yrityksen osana kansantaloutta. Yhteinen nimittäjä näille näkökulmille on kyvyttömyys ymmärtää yrityksiä niiden oman sisäisen logiikan ja perusfunktion kautta.

Miten yrityksiä sitten pitäisi tutkia ja miten liiketoiminnan sisäisen logiikan voi omaksua? Perinteisesti ammattikirjoittajat ovat omaksuneet liiketoimintaprosessien lainalaisuudet lähdeyön kautta. Tällä metodilla on tuotettu lukemattomia korkealatuista yrityshistorioita, joilla on ollut arvoa sekä muille historiantutkijoille että yritysten sidosryhmille.

Yrityksen taloushistorian metodologiset vaatimukset kuitenkin mutkistuvat, jos ensinnäkin halutaan että tehdyillä tutkimuksilla on poikkitieteellistä arvoa ja käyttöä ja toiseksi, että modernin liikkeenjohdollisen koulutuksen saaneet yritysjohtajat olisivat niistä kiinnostuneita muussakin kuin detaljimielessä ja historiallisina kertomuksina. Taloustieteellisen peruskoulutuksen ja ajattelutavan omaksuneet eivät välttämättä

ymmärrä tai ole kiinnostuneita historioitsijoiden kirjoittamista tarinoista yritysten toiminnasta. Jos siis halutaan kehittää vuoropuhelua taloustieteilijöiden ja liike-elämän ammattilaisten kanssa, on otettava huomioon ja ymmärrettävä heidän käyttämänsä käsitteet ja logiikka, eli otettava yrityksen taloustiede tutkimuksen käsitteelliseksi ja ajatukselliseksi lähtökohdaksi.

Yrityksen taloustiede yrityksen taloushistorian lähtökohdana antaa tutkijalle työkalut ymmärtää yritysten toimintaa ja avaa samalla keskusteluyhteyden sellaisiin tutkijoihin, jotka tutkivat yrityksiä ilman pitkää aikaperspektiiviä.

Millaisia taitoja hyvällä yrityshistorian kirjoittajalla sitten tulisi olla, jos arkistojen tuntemus ja narraatio eivät riitä? Perinteisesti on korostettu taseanalyysin tärkeyttä. Laskentatoimen tuntemus tulee entisestään korostumaan, koska viimeaikainen liikkeenjohdon prosessinhallinta korostaa kvantitatiivisten menetelmien keskeisyyttä. Taseanalyysi on myös nopein keino analysoida yritysten historillista kehitystä, kuten tuotantorakenteita.

Laskentatoimen tuntemus on siis perustaito, joka jokaisen yrityshistorian kirjoittajan pitäisi hallita. Taloustiede tarjoaa muitakin lähestymistapoja. Esimerkiksi johtajuuden ja omistusrakenteiden sekä yritysstrategioiden teorioiden ja oppien tuntemus auttaa ymmärtämään paremmin liiketoiminnan historiaa ja tarjoaa mahdollisuuden osallistua taloustieteelliseen keskusteluun taloustieteilijöiden kanssa.

Yritysstrategioiden tutkimus on hyvä esimerkki siitä, miten historian ja taloustieteen liitosta voisivat hyötyä molemmat osapuolet. Yritysstrategian opit tarjoavat ensinnäkin analyttisiä työkaluja, joiden avulla on käsitteellisellä tasolla helpompi ymmärtää liike-elämän rakenteellisia muutoksia. Toiseksi yritysstrategioiden oppihistorian tuntemus auttaa tutkijaa konkreettisesti, kun hän törmää esimerkiksi suuryrityksen sisäisiin muistioihin, joissa puhutaan PTS:stä, LTS:stä tai vaikkapa 3D-ohjelmasta. Tutkimustyö helpottuu, kun tietää että 1970-luvulla strateginen ajattelu perustui formaaleihin malleihin tai oppeihin, joita pyrittiin

soveltamaan niin pitkällä kuin lyhyelläkin aikavälillä.

Taloustieteilijät puolestaan ovat tuoneet esille, että heidän on vaikea aukottomasti ymmärtää yritysten strategisia ratkaisuja ilman historiallisen tradition tuntemusta. Yritysstrategiaopit ovat hyvä esimerkki myös, koska ne edustavat taloustieteen kvalitatiivista tutkimuskenttää. Jos taseanalyysi tuntuu historioitsijasta työläältä, niin strategiaoppien omaksuminen on luontevampaa tai ainakin lähempänä perinteisen historiankoulutuksen saaneen metodologista osaamista juuri niiden kvalitatiivisen luonteen takia. Yritysstrategiaopit ovat esimerkki yhtäältä taloustieteen tarjoamista käsitteellisistä lähtökohdista ja toisaalta siitä, että historioitsijoilla on annettavaa oman reviirinsä ulkopuolella.

Yrityksen taloushistoria uudella vuosituhanella

Yrityksiä ei voi kunnollisesti tutkia ilman niiden ymmärtämistä ja yksinkertaisin keinoin ymmärrykseen on yrityksen taloustieteen ja sen käsitteiden ja oppien eksplisiittinen käyttö tutkimuksen lähtökohtana. Näin myös tutkimuksen näkökulma voi avartua uusiin suuntiin. Voidaan tutkia yrityksen ja yhteiskunnan välisiä suhteita, johtajuutta pitkällä aikavälillä, yrittäjyyden muutoksia, markkinointia ja niin edelleen. Esimerkiksi kaikilta edellä mainituilta aloilta löytyy tutkimusta, käsitteistöä ja muuta analyysin apuvälineistöä lähes loputtomiin.

Historiantutkimus voi siis hankkia apuvälineitä yrityksen taloustieteen tutkimuksesta. Mutta hyötysuhde ei ole suinkaan yksipuolinen: historiantutkimuksen pitkän aikavälin analyyseillä voidaan osallistua myös taloustieteen keskusteluun sekä testata yrityksen taloustieteen teorioita ja malleja. Ongelmana on tähän saakka tieteenalojen välinen korkea kynnyks; jopa yhteinen kieli on puuttunut. Paras keino yhteisen kielen löytämiseen kahden tieteenalan välillä on tieteen rajoja rikkovien projektien luominen.

Kolmas hyötyjä yrityksen taloushistorian kehittämisessä on liike-elämä ja yhteiskunta laajemminkin. Yritykset kiinnostuivat 1990-luvulla aikaisempaa enemmän menneistä vaiheistaan. Tämän osoittaa jo yritys-historioiden lukumäärän huikea kasvu. Haastattelussa yksi jos toinenkin yritysjohtaja mainitsee harrastukseksi historiakirjojen lukemisen, ja eräitä johtajia on verrattu julkisuudessa historian suuriin johtajiin. Yhteinen piirre kiinnostukselle ja vertauksille on pintapuolisuus: ollaan kiinnostuttu suurista kertomuksista, merkittävistä henkilöistä ja suurista tapahtumista. Näin myös yritysten omat tarinat ja historiikit halutaan pukea kauniiksi kertomukseksi menneiltä vuosilta. Ehkä juuri siksi, että se on sitä, mitä historiatieteeltä on totuttu odottamaan. Yrityksen taloushistorian muutosprosessi on näin osa koko historiatieteen käynnissä olevaa muutosta, jonka olennainen osa on murtautuminen suppeasta, historiatieteellisestä näkökulmasta.